

Son dövrlerde ehlili içerişinde bir sıra şəxs adıların yeni doğulmuş yaşlıqlara qoyulmasına qadağan edilmiş ile bağlı verilimən qanun ciddi müzakirə edilməkdədir. Qadağan olunan adların ekseryetli insanların razılığı doğurسا orada olan bir sıra adların qeyd edilmiş insanlar içersində çağışqın yaratmış ve birmənen gərginlənməmişdir. Bu adlardan biri de, Boran adıdır. Millətçilik formalaşmasında dövlətliklər tarixləndə özünə məxsus yeri olan tayflardan biri de Baranlı (Baranlı, Boran) tayflıdır. Qeyd edim ki, XIX-XX yüzyillərdə kəkce bu tayfladan olan bezi adamlar öz övladlarına bu tayfanın yaxud onun içərisindən çıxmış şəxslərdən birinə adını vermişdir. Onun günümüzə qədər gelib çıxmışdır. Bu əslinde insanlar bi qışının yaddaşlarına orta əsrlərdə dövlətçiliyimizdə möhüm yeri olan bu tayfları yada salır, onun yaddaşlarından silinməsi mane olurdu. Adın leğv edilmişsi yaddaşlardan mezh buna bilişərdən ya bilmeşərdən pozmazqa xidmət edir. Hər iki haldə yanlış hərəktədir. Bu adın Gəncəbasar, Qarabağ və Qərib Azərbaycanda işlədiyi - atadan oğula, nesildən nesile töküldüyü məlumdur.

Məlumudur ki, Azərbaycan xalqının tarixləndirilən tayflardan biri de Qaraqoynuların möləkələri olmuşdur. Bu tayfa ittifaqı Baharı, Sadu (Sədəu, Saati), Qaramanlı, Alpaft (Al-pavut), Çagidil, Ağacəri, Bayramlı, Dührəni, Doğer (Duyərli), Aynılı, və digər oymaqların ibarəti. **Bu tayflar öz etrafında birləşdir** səsləş bir gəcənə çevrilib. İse Baharı bezlə mülliətlərin fikrincə İse Baranlı tayfası olmuşdur. Qaraqoynuların siyasi rehberliyinə Baranlılardan ibareti olmuşda da, bəzədən məlumat veren ilk menabələrdən biri Əbu Bekr Tehraniñ "Kitablı Dilyarkekliliyə" əsəridir. Həmin kitabın "Şanlı Əmir Osman beyn ehvalatı haqqında" ki fəsildən Osman beyn rəqiblərindən başlıca hərəkət mələkət yarmışdır: "Yaxşı yaşamam ve şəhəd olub ömək neccər də gözəldir! Onun dövlətinin düşmənlərinən biri Qara Yusif Baranlı idi. Neç iller onuna vuruşu ve edəvtə saxladı". (1,49).

Görkəmlər tədqiqatçı Mınnorski Qaraqoynuların Yiva kökündən olduğunu ehtimal edir ve yazar ki: "Baran şəxs təyfa adı təfəkkir, yer adından meydana gəlməmişdir". Onun fikrincə Qaraqoynuların pulların da gəstərlərin Baran adı Mərv və Buxara yaxınlığında olan eyni kənddə görülmürdü. T.Necəffli qeyd edir ki: "F.Sümer Qaraqoynuların xanəndənin daşlığı ilə adının Şərqi Anadoluda vaxtı ilə pui kəs-

dikleri "Baran" adı ilə yoldaşlığı qeyd edər. V.Mınnorskinin fikrini müdafiə edir". (2,31). Bir sıra tədqiqatçılar, bu adın seksən ve ya tayfa adından yaranmış fikrini daha doğru hesab edir. Qaraqoynulu və Ağqoynulu tayflarının menşei haqqında, Türkiye tarixçilərinin fikrərinə təhlil edərək T.Necəffli yazır: "Ə.Cay bu adın şəxs adından yaranmasını qənaətinətli. Osman Turan ibn Tanrıberdinin vədigil məlumatlarasa esaslanaraq Şərqi Anadoluda və Şimalı Suriyada 1260-ci ilde Baranlı adılan tayfa-

məkəddər. O, bu adı pulun tərəfi edildiyi şəhərin adından götürdüyünlər. İrəli sürməkdən. Amma mərəqələri ki, bu şəhərin yeri eləmdə deyin müayyənləndirməmişdir. Nedenə F.Sümer Muş bölgəsində Baran adı bir şəhərdə Qaraqoynuların möğolları öncəsi galib yerleşmiş ola biləcəyini nəzər almışdır. Bir çox mülliətlər hələ hesab edir ki, Baran adı Anadoluya Orta Asiyadan gəlmis türklerden qalmışdır. Bir adı addır. Bir sıra mülliətlər İse bu adın fars dilindən Baran sözdən götürüldüyü və türk dilində Yağmur anlamına gəldiyini bildirir. Ancaq ekşər mülliətlər

ya qoyun deməkdir. (4,138) Araşdırmacılar "diləşənlər" nezərə alaraq bəle bir təkər gəlməyidərlər ki, Oğuz Yaqub dövlətinin səfərindən sonra Töküstəndə yerlesen Baran xanəndənin mensub boyaların bir qismi Hun húcumun qarşısında öncə İran - Güney Azərbaycana, ardınca İsa Doğu Anadoluya və Şimalı Azərbaycana gəlmışlər. (5,35; 3,320). Onlar özləri ilə birlikdə Baran adını da bulaqlarla dəsərəyərək yaşamış və mənzərələrini qurmuşlardır. Ağacəri qeyd edir ki, Baran xanəndənin aidi bir boy da rus torpaqlarına köç etmiş və onları adı rus səhnənamalarında Be-

nu göstərir". (2,30) T.Necəffli F.Sümerin və Ağqoynuvun fiqirlerini yenəşdirəndən sonra qızır ki: "Bu təminlərin (Yeni Baran) və Berende, (Red.) seməkatlı hər seyden avvel totəm mənşəlidir". T.Necəffli yazır ki: "Məmməd Naşri və Aşiq Paşaşdanın əsərində de Cahangah Baranlı kimi göstərmişdir. Babur öz xatirələrinde Cahangah Baranlı kimi teqdim edir. Ş.G.Dexdua öz "Lügətname"ində "Baran"ı qadın türk tayfi kimi teqdim edir. "Bürhan-e Qat" lüğətindən "Baran"ı qadın türkəmən qəbiləsi kimi qeyd edilir". Münsi Qazvini Budak

Xalqımızın formalasması ilə bağlı olan adların yasaqlanması doğrumu?

bu tayfa qəbul etmirlər. **Məsələ burasıdır ki, Qaraqoynulu tayfa ittifaqı adı olan Baranlıların eurasas masğılıyyəti heyvandarlıq, o cümlədən qoyunluq olmuşdur. Onlara aldığınız mezbəzər mezarlar ve həkkələr Turkeyide, Azərbaycanda və Türkmenistanda geniş yayılmışdır.** (2,31). Ancaq T.Necəffli haqla olaraq bu tayfları razılışmayaqara qeyd edir: "Bu tayfa ilə bağlı olan etnonimler Azərbaycanın hem şimal, hem da cənub bölgələrində, eləcə de İran ərazisindən hələ de öz varlığını yaşatmadı. Qaraqoynuların Baranı - Baranlı süləsindən olduğunu Türkiye tarixçilərindən Z. V. Təğan, F. Kirzığlı, F. Sümer və digər tədqiqatçılar da yazmışdır. (Buradən da geniş bliğin üçün: 2,30-32). Görkəmlər tədqiqatçı F.Sümer Baranlı adının etnonim olduğunu iddia edərək xanəndənin iddiasını iddia edir. Baran adı şəhərdən gəlirdi. Amma bezi mülliətlərə efsənəyi təyin etməyəcəydi. Baranın bir şəhərdən gələcək həkümətçilərini iddia etməyəcəydi. Baranın iddiasını iddia edərək, Baranın üvanını bu boyun digər üzvəri de daşımağı iddi. Buradan aydın olur ki, yəni kəndin Oğuz xanlırmının yeni süləsəsi onlardan olmamışdır. (2,31-3,32).

Ağacərinə de yaxıdıkları Baran sözü tək dillerlərde müxtəlif cür - qop, qoyun, dağ keşisi, keçil və s. - anımlardan işlədi. O, qeyd edər ki, Qazax türkəsində Baran Qara Təngli heyvanın üzerinde Baran adı qeyd edil-

rənde-Berendey kimi qeyd edilmişdir. (4,138). Bəzi tədqiqatçıların fikrincə "qoyun", "tulan" anlamına gelən rus dilindəki "buran" sözü və həmçinin "yogun" anlamını verən "baran" sözü de bu tayfanın adından götürülmüşdür. Bir çox mülliətlər qeyd edirlər ki, türkçe danışan Baran boyu haqqında görkəmlər eber mülliətlər Teberi de öz esərsindən məlumat vermişdir. Bu tayfa haqqında geniş bliğin verən mülliətlərdən biri Türkçə tarixçi Z.V.Togəndir. "Qaraqoynular", "Umumi Türk tarixine giriş" və s. əsərlərindən bu məsələlərə bağlı geniş məlumat vermişdir. Bu məsələlərde təqdim etdi. Vəfatdan sonra oğlu Buran xan atasının yedinci təkər qızı. On sekiz il pənahşlılığı etdi. Buran xanın ölümündən sonra oğlu El xan atasının yedinci təkər qızı adı. (7,81).

Ə.Bahadır xan "Şəcəre-Tərkəmə" əsərindən "Seybəyan"ı və "Oğur"ı Baran xanın padşahlığı haqqında ki hissəsində qeyd edir: "Seybəyan Baran adı oğlu vardi. Onu xan etdilər. Bu, on da Qızıl elinin qanunlarına və adətlərinə sahib ilə yaşıraq, eli yaşıq idarə edir. On sekiz il pənahşlılığı etdi. Buran xanın ölümündən sonra oğlu El xan atasının yedinci təkər qızı adı. (7,81).

Ə.Bahadır xan "Şəcəre-Tərkəmə" əsərindən "Seybəyan"ı və "Oğur"ı Baran xanın padşahlığı haqqında ki hissəsində qeyd edir: "Seybəyan Baran adı oğlu vardi. Onu xan etdilər. Bu, on da Qızıl elinin qanunlarına və adətlərinə sahib ilə yaşıraq, eli yaşıq idarə edir. On sekiz il pənahşlılığı etdi. Buran xanın ölümündən sonra oğlu El xan atasının yedinci təkər qızı adı. (7,81).

başlangıcı 9-cu sahifede

Reşideddin "Oğuznamesi"nde Duman ad qoyulması hadisinden danışarken qeyd edir ki, Duylu Qayı'nın oğlu dünyaya geldikten sonra "Bayat boyundan Qorqud ve Erki, her ikisi 'Bu uşağın adı Duman olsun' – dediler. ... Divan böyükleri ise "Duman qaranlıq demekdir ve bu padşahlara yaranan bir ad deyildir; bundan gözel bir ad qoymaq lazımdır" – dediler. Qorqud belə dedi: "Harçend Duman (sis) olanda hava qaranlıq olur, amma otlar üçün faydalı olan nemlik yaratır. Bu uşağın atasının ölümü ile xalqın könlü qemla dolmuş, ortalığı duman bürümüş ve qaranlıq olmuşdur. Amma buna umid edib düşüne bilerik ki, bun-

da kasa teqdim etdi. Yemekler gatılıp süfre salındığı zaman qoca bir qurdun ulaması eşdildi. Duman xan bütün hayvanların dilini bildiyindeden bu qurdun ne söylediyini de anladı. Qurd deyirdi: "Çox heyif ki, artıq men qocaldım, ovlanımın araxasından qaçıb ona yetişe bilmirem. Öger yetişsem belə onu tutu bilmirem; Hetta tutsam da parçalaya bilmirem". Qoca qurdun sözü biten kim üç ganc qurd belə cavab verdi: "Öger sen yaşlı ve gücsüzsense, bizim qüdretimiz vardır; eğer her ganc yaşlıya kömek etmezse, onun ne deyeri var. Bu gece duman, qaranlıq ve şiddetli bir fırtına olacaq. Bundan istifade edib toy üçün getirilmiş hayvanların hamisini quyuqlarını ve qarinlarını parçalayıp sənə verəcəyik. Bunları kö-

Xalqımızın formallaşması ilə bağlı olan adların yasaqlanması doğrumu?

iar keçəcək, güneş doğub dünyaya təzelik gətirəcək, otlar çoxalaçaq və hər kəsin işi yaxşılaşacaqdır. Bu sebebdən ona bu adı qoymuş." (7.64). Əbülqazi Bahadır xanın eserində Duman adının verilmesi prosesi təxminən buna bənzərdir: "Bu uşağa yaxşı ad ver". Qorqud ata dedi: "Qoy onun adı Duman xan olsun". Xalq dedi: "Ondan yaxşı ad ver".

Qorqud ata cavab verdi: "Bu addan yaxşısı yoxudur. Duylu Qayı xan-ələn gün bizim yurdumuzu duman büründü və qaranlıq çökdü. Bu uşaq duman (vaxtı) doğuldu və ona görə men (ona) Duman adı verdim. İkincisi, (bütün) qəlbimle men ona xoşbəxt tale arzulayıram, ona görə de ona Duman adı verirəm, cün ki, duman çox durmur, o təzlikle keçir. Dumanlı gün güneşli olur, dumanlı gündən sonra yaxşı gün olmaya bilməz. Uzun müddət durmayan Dumanı men bu oğlanın gənciliyinə benzətdim, sonra (peyda olmuş) güneşi (ise), men bu oğlanın uzun və xoşbəxt hayatına benzətdim, o böyüyənde, atasının taxtında oturacaqdır". Bu (sözləri) eşidərək bütün xalq "aferin, aferin (sənə)" sedaları ilə Qorquda (əz razılıqlarını bildirildi). Duman gərə çox sevindilər və çox dualar etdilər". (8.78). Reşideddin eserində Ə.Bahadır xandan ferqli olaraq bu adlardan bəhs edilərken türklerin törəyiş efsanesine de ince şekilde toxunulmuşdur. Belə ki, gərkəmli tarixçi Reşideddin Duman xandan danışarken onun heyvanlarının dilini bilmesi, qurdla səhbətəşmiş meselesinə, yəni türk törəyiş efsanesinin bir elementinə de toxunmuşdur. O yazar ki, Qayı İnlə xan "... heyati boyu bütün heyvanları yaxalayaraq öldürməş və dillerini kəsərək bir quuya qoyub saxlamışdı: "Öger oğlum olarsa, doğulan zaman heyvanların dillerini biləsi üçün ona verərsiniz" – deye vesiyət etmişdi. Tesadüfen bu qutunu Duman xan doğulduğu zaman tapdırılar və içindəkilerin hamisini suda yaxalayıb Duman xana veridler. Bu sebebdən uşaq böyüdüyü zaman bütün heyvan dillerini bilirdi". (7.64). Müəllif qeyd edir ki, heyvanların dilini bilmesi taxta çıxarken Duman xanın köməyinə geldi. Duman xanın toyu olarken "Qorqud bu xəberi alınca oraya gəldi. Çöl Erki xan, Duman xanın şərafını toy qurdı və Qorqud

nü rahatlığı ilə ye; zira her zaman sənə yardım edəcəyik". (7.65-66). Maraqlıdır ki, Türk törəyiş efsanəsi üçün xarakterik olan qurdla səhbətəşmek məsəlasinə digər mühüm epik abidələrimizde de - "Kitabi Deda Qorqu", "Əsli və Kəram", "Koroğlu" dastanlarında da rast gelirik. Bu bərədə deyərlə alımız Süleyman Əliyarlı əz eserlerində geniş bilgi vermişdir. (Bax. 9.191-205;10)

Qaynaklar:

1. Əbbəbəkər Tehrani. Kitabi Dī-yarbekriyya. Fars dilindən tərcümə edən, ön söz, şəhərlər və göstəricilərin müəllifi R.Şükürova. Bakı, 1998.
2. T.Necəfli. Azerbaycan Ağqoyunu və Qaraqoyunu dövlətləri (Müasir Türkiye tarixşunaslığında) Bakı, 2012.
3. İ.Məmmədov Türk Kafkasında siyasi və etnik yapı eski çağlarından günümüze Azerbaycan tarımı. İstanbul, 2009.
4. S.Q.Aqadjanov. S.Q. Ocerki istorii Oquzov i Turkmen sredney Azii IX-XIII vv. Aşkabad, 1969
5. F.Sümer Kara - Koyunlular (Başlangıçdan Cihan Şaha kada). C.1. T.T.K. Basım evi, Ankara, 1984.
6. Azerbaycan toponimlərinin ensiklopedik lügəti. İki cildde, birinci cild, Bakı, 2007.
7. Reşideddin. Oğuzname, Bakı, 2003.
8. Əbülqazi Bahadır xan. Şəcərel - Terakime (Türkmenlərin soy kitabı). Bakı, 2002.
9. Azerbaycan tarixi. Uzaq keçmişden 1870-ci ilə qədər. red S.S.Əliyarlı.s.191, 205. Bakı, 2009. S.
10. S.Əliyarlı. Tariximiz açıqlanmamış mövzuları ilə. Bakı, 2012.

Müəllif, megalenin vəziyyət kəçürməsində köməkliyinə görə Oder Serdarə təsəkkün nü bildirir.